

УДК 352/354(477)

А.В. РЕШЕТНИЧЕНКО

ЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА: ГНОСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Решетніченко Андрій Володимирович – доктор філософських наук, професор кафедри філософії та соціально-політичних дисциплін Академії митної служби України

Запропоновано широкий підхід до розуміння предметної області логіки, розкрито гносеологічні закономірності формування та розвитку логічних вчень.

Ключові слова: предмет логіки, генеза, типи, види, механізми та характер логічних вчень, логіка майбутнього

Предложен широкий подход к пониманию предметной области логики, раскрыты гносеологические закономерности формирования и развития логических учений.

Ключевые слова: предмет логики, генезис, типы, виды, механизмы и характер логических учений

The wide going is offered near understanding of subject domain of logic, gnosiological conformities to law of forming and development of logical studies are exposed

Keywords: article of logic, genesis, types, kinds, mechanisms and character of logical studies

© А.В. Решетніченко, 2012

Феєричні темпи розвитку суспільства з особливою силою загострюють проблему осмислення логічних законів, принципів та механізмів змін як головної умови забезпечення цивілізації від можливих негативних наслідків. У цьому зв'язку до надзвичайно актуальних мають бути віднесені питання пов'язані з обґрунтованістю як сутності самої логіки, так і закономірностей її історичного розвитку. Нинішній стан як предметної області, так і генези логічних вчень слід оцінити, на нашу думку, вкрай негативно. Практичним підтвердженням вкрай негативного впливу логіки на процеси суспільного розвитку виступає відірваність предмета сучасної логіки від законів розвитку світу, зведення діючих систем освіти, права, політики, виробництва, розподілу, споживання та духовної сфери до інструментів розшарування, дебілізації та геноциду населення. Виходячи з цього в якості головних завдань роботи спробуємо дати відповідь на питання про те, яким же чином слід розуміти як предметну область, так і базові закономірності генези самої логіки.

В історії пізнання сформувались як вузькі, так і широкі підходи до розуміння предметної області логіки. Вузькі підходи обумовлені започаткованою ще Аристотелем традицією користуватись грецьким варіантом поняття «logos», зміст якого означає «слово», «поняття», а у деяких випадках перекладається також як «думка» або ж «розум». Такий підхід до визначення предмета логіки домінував на протязі багатьох століть, що і закріпило у свідомості дослідників до болю усталене і традиційно відоме визначення предмету логіки у абсолютній більшості сучасної наукової та навчальної літератури як «науки про форми і закони вірного мислення». Звертаючи увагу на відірваність логіки від практики, прихильники марксизму взагалі включили логіку з системи освіти у СРСР і повернулися до неї лише у 70 - ті роки ХХ століття.

Подібне вузьке розуміння предмета логіки яке і зараз, на жаль, беззастережно домінує в абсолют-

ній більшості підручників, на наш погляд, не слід вважати ні достатньо обґрунтованим, ні тим більш перспективним. Перш за все не слід забувати, що також на протязі багатьох століть існували підходи до перекладу змісту поняття «логіка» з латинської, англійської, французької та інших мов, згідно етимологічного змісту яких поняття «логіка» трактується як «правила», «закономірність», «послідовність», «розсудливість», «здоровий глузд», «злагодженість», «узгодженість», «підґрунття», «сєнс». Отже, виходячи з широких уявлень про логічні основи пізнавальної діяльності, предмет логіки має бути розкритим, на нашу думку, як :

- система об'єктивних чинників формування світоглядних орієнтацій;
- форми випереджуючого відображення історичних закономірностей розвитку природи та суспільства;
- засоби регламентації, уніфікації, алгоритмізації, стандартизації діяльності суб'єктів соціального та інших видів буття;
- умова розвитку процесів творчої та пошукової діяльності.

Отже, широке розуміння предмета логіки зосереджує увагу не тільки на окремих і часткових елементах пізнавальних процесів, а й на цілісних системах як усвідомлюваних, так і позасвідомих засобів сприйняття, збереження, аналізу та практичного використання інформації як про зовнішні, так і про внутрішні чинники існування суб'єктів буття. Лише за цих умов логіка здатна оживити та вдихнути життєдайні сили у практичну реалізацію потенційних фізичних, інтелектуальних і духовних здібностей людей. Позбавлена ж участі у регулюванні змістовно - сенсових, аксіологічних, соціокультурних та духовних основ життєдіяльності логіка сама втрачає услякий сєнс і стає або соціально безплідною, або ж взагалі асоціальною.

Представлений нами широкий підхід акцентує увагу як на можливостях логіки складати підвалини пізнання глобальних проблем розвитку всесвіту

та суспільства, так і на необхідності розв'язання актуальних проблем пізнавальної діяльності окремої особи, особистості, соціальної спільноти та інших суб'єктів соціального буття. Мова йде, перш за все, про розуміння надзвичайно важливої ролі логіки у здатності суб'єкта життєдіяльності вирішувати окремі, спеціальні чи навіть глобальні проблеми. Роль логіки у такому разі полягає у здатності розмежувати «вірні», «істинні», «точні», «надійні», «першочергові» проблеми від проблем «не вірних», «не істинних», «не точних», «не надійних» та «другорядних». Здатність діяти «логічно» або ж «не логічно» багато в чому і визначає сенс понять «розуму», «вдачі» або «успіху» людини від «дурості», «невдачі» та «розчарувань».

Друга проблема пов'язана з дослідженням закономірностей розвитку якісно відмінних типів логіки в історії суспільства залишається по суті взагалі відкритою і тому потребує спеціального аналізу гносеологічних механізмів логічних вчень. Отже зупинимось на цих аспектах більш детально.

Формування логіки за часів протосоціуму пройшло три якісно відмінні рівні обумовлені освоєнням принципово різних умов життя, якісно відмінних типів світогляду та форм пізнавальної діяльності. Так, на початкових етапах розвитку визначальними кроками на шляху формування логіки виступали процеси задоволення вітальних потреб на основі створення спеціальних пристосувань з каміння, кісток, рогів, дерев, освоєння технологій збирання плодів, рибальства, полювання, землеробства. Властива нижчим етапам розвитку елементарна логіка обумовлюється природно детермінованими механізмами і носить таким чином віталістичний характер.

З відкриттям вогню, засобів пересування, використання металів логіка стає здатною виконувати значно ширший спектр адаптаційних функцій. Обумовлена сприйняттям і аналізом відносин між предметами і явищами буття логіка з елементарної стає спочатку реактивною, а згодом і лінійною, яка надає процесам спілкування та взаємовідносин певної упорядкованості, послідовності, передбачливості та конформатизації дій. Особливості логіки протосоціуму полягали у таких механізмах, які давали змогу людям будувати поведінку з урахуванням широкого спектра умов існування та подальшого розвитку. Що ж стосується логіки тих часів, то вона дозволяла людям:

- мислити правильно, але у рамках жорсткого прагматизму,
- пристосовуватись, але шляхом значних втрат,
- передбачати явища буття, але на дуже короткі періоди,
- враховувати залежність, але від доволі обмеженого кола факторів детермінації.

Отже, протосоціум сформував основи для розвитку такої логіки, яка давала змогу реалізувати не тільки фізичні, а й інтелектуальні здібності людини, формувати підґрунтя для всебічного розвитку «другої», тобто духовної природи людства. Разом з тим подібну логіку слід розглядати не більше ніж елементарну, згодом реактивну і лінійну,

яка сприяла розвитку первинних типів виробництва, розподілу, споживання, контролю, стосунків та форм культури.¹ У стислому вигляді модель уявлень про основні риси логіки протосоціуму наведена у таблиці №1.

Логіка протосоціуму

Таблиця 1

Рівень розвитку епохи	Тип логіки	Механізми логіки	Характер логіки
Нижчий	Елементарна	Природно детерміновані	Віталістична
Середній	Реактивна	S→R	Адаптивна
Вищий	Лінійна	Послідовні	Рефлексивна

Початкові етапи розвитку логіки за часів античності носять натурфілософський характер, обумовлюються системою головним чином практично орієнтованих критеріїв діяльності, що дає підстави вести мову про емпірично орієнтовані типи логіки. Властива наступним рівням комунізація суспільних відносин спирається на магію, софістику, риторику та герметичні мистецтва, що поступово робить логіку все більш прагматичною, яка у повсякденному житті виконує роль узвичаєних нормативних критеріїв, цінностей та регулятивів комунізації суспільних відносин. Вищі форми античної логіки ставлять за мету гармонізацію відносин між усвідомленням космічної природи суб'єктів буття і виробленими громадою соціальними критеріями, складають підвалини систематизації і класифікації процесів як свого роду прототипіфікаційні механізми управління складовими розвитку громадянського суспільства. У стислому вигляді уявлення про основні риси античної логіки наведені у таблиці №2.

Логіка античності

Таблиця 2

Рівень розвитку епохи	Тип логіки	Механізми логіки	Характер логіки
Нижчий	Емпірична	Праксеологічні	Натурфілософська
Середній	Прагматична	Ординаторні	Комунікативна
Вищий	Гармонічна	Прототипіфікаційні	Громадянська

Середні віки кардинально змінюють умови, рівень та якість життя громадян за рахунок визначального впливу релігії на характер суспільних процесів. Започатковані теократичним світоглядом основи розбудови феодального суспільства вимагали жорсткого дотримання релігійних обрядів, традицій та канонів, що робило життя громадян строго унормованим. Ставши центрами освіти і просвітницької діяльності, церкви й монастирі будують освітньо-виховну роботу з прихожанами на схоластичних аксіомах та постулатах отців церкви. Набуваючи все більш культурного характеру повсякденний спосіб життя визначається логікою

інтенсивного витіснення властивих античності принципів рабовласництва новою політикою посилення влади з боку духовенства, військових та заможних землевласників. Тим самим нова феодална політика робить пропедевтичну формальну аристотелевську логіку невід'ємною системою масової освіти. Вінцем романського і готичного стилів на завершальних етапах розвитку феодалізму виступають традиції платереско як прагнення розкрити самотність, виключну особливість та вишуканість смаків представників панівних верств і членів їх родин завдяки використанню медальйонів, каблучок, орденів, медалей, монет та інших вишуканих прикрас. Найвищою ж ознакою елегантності та витонченого смаку середньовічних владних еліт стає рівень освіченості, завдяки чому освіта зосереджується в університетах Європи і набуває системного характеру. Побудовані ж на основі теократичних ідей «всесвітності», «цілісності матеріального і духовного світів» механізми державного управління і громадського самоуправління надають феодалним типам управління ідеологічного характеру. Таким чином в цілому гносеологічна модель розвитку світоглядних орієнтацій за часів середньовіччя може бути представленою у таблиці №3.

Логіка середньовіччя

Таблиця 3

Рівень розвитку епохи	Тип логіки	Механізми логіки	Характер логіки
Нижчий	Диспозиційна	Схоластизовані	Типологізована
Середній	Регламентційна	Культуровані	Стереотипована
Вищий	Ідеократична	Орієнтовані	Стилізована

Початкові етапи епохи Відродження піднімають на нечувану доти висоту роль наукового пізнання як визначального засобу раціоналізації помислів і дій тогочасного суспільства. Базування логічних механізмів на платформі науково-орієнтованих форм пізнавальної діяльності робило критерії оцінки якості та ефективності дій безпосередньо залежними від впливу на рівень та якість життя різних прошарків і верств населення. Тим самим раціоналізована за характером діяльності логіка усе більш стає соціально – детермінованою за результатами впливу на розвиток суспільства.

Подальші етапи розвитку епохи Відродження і Нових часів пов'язані з розвитком бюрократизації процесів пізнавальної, управлінської, виховної та освітньої діяльності, яка спрямовувалась на подальше відокремлення наукових знань від схоластизованих релігійних догм. Логіка тим самим усе більш спирається на соціокультурні механізми і прагне органічно поєднати віру і розум, збагачуючи освітні програми уявленнями про єдність природничих і гуманітарних світоглядних орієнтацій. Логіка доби Відродження сприяє розвитку десятків нових фундаментальних напрямків пізнавальної діяльності, збагачуючи людство новими знаннями

у сфері астрономії, медицини, механіки, фізики, біології, ботаніки та математики.

Вищі етапи розвитку епохи Відродження і Нових часів спрямовані на мобілізацію фізичного, інтелектуального і духовного потенціалу суспільства на шляху до тогочасних вершин науково – технічного прогресу. Споживання переваг світського і усе більш комфортабельного способу життя з часом привело до закріплення думок і дій людей у відповідних стандартах, нормах і правилах регулювання виробничих, правових та соціокультурних відносин.

Тим самим логіка вищих етапів розвитку доби Відродження і Нових часів стає все більш стандартизованою, носить мобілізаційний характер і спирається на такі соціокультурні механізми, які сприяють формуванню і розвитку мистецьких і творчих основ життєдіяльності. Інституалізація процесів освітньої діяльності робить логіку невід'ємним складником навчально-виховних процесів як базової умови розвитку бюрократичних стилів мислення і головного критерію оцінки якості та ефективності практичних видів діяльності. Підсумовуючи, гносеологічну модель логіки доби Відродження та Нових часів можна представити у таблиці №4.

Логіка доби Відродження та Нових часів

Таблиця 4

Рівень розвитку епохи	Тип логіки	Механізми логіки	Характер логіки
Нижчий	Соціально детермінована	Пізнавальні	Раціоналізована
Середній	Органістична	Соціокультурні	Фундаторська
Вищий	Стандартизована	Мистецтвознавчі	Мобілізаційна

Поняття сучасності також включає нижчий, середній і вищий рівні розвитку логіки. Нижчий етап розвитку сучасної логіки обумовлений значним прискоренням науково – технічного прогресу і процесами демократизації суспільних відносин з кінця XIX і до середини XX століття. Даний період можна охарактеризувати як протосучасність, якій властиве суттєве поглиблення спеціалізованої освіти з беззаперечним домінуванням інженерно – технічних спеціальностей. Прискорення темпів науково – технічного прогресу потребувало кардинального розвитку засобів матеріального і морального санкціонування різноманітних видів діяльності у сфері сільського господарства, індустрії, військового будівництва, політичних, правових та соціокультурних відносин. Домінування інженерно – технічних стилів мислення на тлі жорстко – регламентованих критеріїв сприяло формуванню технократичних типів логіки, механізми реалізації якої будувались на дозвільній і нормативно – правовій основі.

Другий етап пов'язаний з формуванням логіки технологій як упорядкованої системи засобів оптимізації процесів спрямованих на вирішення

поставлених розвитком суспільства завдань. Саме друга половина ХХ століття спочатку загострила протистояння тоталітарних і демократично орієнтованих систем, а потім надала технічним, політичним, правовим та соціальним процесам технологічно упорядкованих системних дій спрямованих на оптимізацію процесів демократизації суспільних відносин на місцевих, регіональних та глобальних рівнях розвитку суспільства. Апогеєм розвитку другого етапу сучасної логіки виступають надшвидкі темпи розвитку інформаційних технологій як базової умови підвищення рівня та якості життя основної маси населення планети.

Вищий етап розвитку сучасної логіки одночасно виступає завершальним процесом беззаперечно домінування епохи демократії яка по суті призвела до знецінення декларативно проголошених прав і свобод основної частини населення планети і тим самим поставила питання про перехід до якісно нової, гуманістично орієнтованої системи організації суспільних відносин. Побудовану на принципах плюралізму стохастичну логіку сучасності слід розглядати як зручну ширму для виправдання по суті асоціальних тенденцій надмірної поляризації суспільства, безконтрольного й безкарного розгулу корупції, наркоманії та безлічі інших аморальних, протиправних та девіантних форм життєдіяльності. Отже, узагальнена модель розвитку сучасної логіки може бути представлена у таблиці №5.

Логіка сучасності

Таблиця 5

Рівень розвитку епохи	Тип логіки	Механізми логіки	Характер логіки
Нижчий	Технократична	Легалізовані	Нормативно-правова
Середній	Технологічна	Систематизовані	Упорядкована
Вищий	Стохастична	Різноманітні	Ситуативна

Логічну основу орієнтованих у майбутнє систем пізнання, освіти, права, виробництва та культури мають складати підходи, спрямовані на подолання доведених до абсурду критеріїв комерціалізації відносин практично в усіх базових сферах життєдіяльності, спрямованих на отримання прибутку будь-якими засобами. Логіка майбутнього має враховувати якісно відмінні умови, особливості і можливості різних прошарків і верств населення і одночасно вирішувати єдине і головне для населення планети завдання – формування і практичну реалізацію фізичного, інтелектуального і духовного потенціалу кожного з суб'єктів соціуму. Логіка

майбутнього має здолати кінець кінцем гіперконформатизовані критерії репродуктивної системи освіти і будувати навчально – виховні процеси на креативно орієнтованих методах отримання нових знань, удосконалення і подальшого розвитку відомих підходів. У тезовій формі до базових основ логіки майбутнього слід віднести, на нашу думку, проблеми обґрунтування і подальшої розробки наступних головних вимог:

- Розкриття сутності явищ з урахуванням можливостей системи раціональних (слова, числа) та ірраціональних (знаки, звуки, кольори, почуття) засобів наукової пізнавальної діяльності;
- застосування у навчально виховних процесах аудіовізуальних мультимедійних засобів та новітніх нетрадиційних форм і методів пізнання на базі науково-дослідницької діяльності;
- Забезпечити подальшу розробку і широке впровадження логіко-математичної моделі уявлень про картину світу як концептуальну основу системи освіти, побудованої на основі закону розвитку буття за схемою:

• 01 02 03 04 05 06 07 08 09 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10.

В узагальненому вигляді модель розвитку логіки майбутнього може бути наведена у таблиці №6.

Логіка майбутнього

Таблиця 6

Рівень розвитку епохи	Тип логіки	Механізми логіки	Характер логіки
Нижчий	Мультимодальна	Стратифікаційні	Продуктивна
Середній	Епістемальна	Інтелектуальні	Космологічна
Вищий	Універсальна	Креатологічні	Галактична

Розглянуті нами об'єктивно детерміновані процеси розвитку логіки дають змогу здолати багато в чому штучно створені суперечності між прихильниками точних і гуманітарно орієнтованих. Єдина за метою і різна за засобами теоретичного усвідомлення і практичної реалізації логіка майбутнього має складати основу якісно нової системи пізнання, освіти, управління і права як за формою світоглядних орієнтацій, так в за змістом засобів спрямованих на розвиток і практичну реалізацію фізичного, інтелектуального і духовного потенціалу окремо взятих особистостей, сімей, соціальних інститутів та інших соціальних спільнот як активних суб'єктів подальшої розбудови селищ, сіл, міст, регіонів, держав, континентів та планети в процесах освоєння найближчого і віддаленого космічного простору.

ПРИМІТКИ:

¹Решетниченко А.В. Парадигма жизнедеятельности и мировоззрение. Монография. – Д.:ДГУ, 1997. – С.15 – 24; ЕрышевА.А., Лукашевич Н.П., Сластенко Е.Ф.Логика. – е изд. К., 2004. – С.5 – 14.